

Keresztury Dezső kilencvenedik születésnapjára

Keresztury Dezső kilenc évtizedében korszakok váltották egymást, s irányzatok küzdelme, tündöklése és elmúlása zajlott le, életműve mégis állandóság a változásban. A *mindvégig* parancsát Arany János hagyta utókorára, s életének és életművének belső következetességét őrizve ő egyesítette a költői és az erkölcsi értéket, ő sugallta a hűséget önmagunkhoz, s ő ösztönözte az elszántakat a soha fel nem adásra. Keresztury Dezső, aki egy évszázadon átívelő életet áldozott nagy elődje titkának, nem csupán irodalomtörténeti tárgyát elemezve jutott el a *mindvégig* eszményéhez, hanem abban önnön életelvét, történelemszemléletét és irodalomfelfogását is megtalálta.

1937-ben adta ki első Arany János-könyvét, amelyben egyszerre vállalta tudós mestere, Horváth János irodalomszemléletét és az Arany János költészetében testet öltött példaértéket. E kettős vonzásban, amelyet áthatott a huszadik századi magyar irodalmi megújulás hatása is, egyensúlyt akart teremteni az *eszményítés és meglevenítés erőjátékában*, hogy megnyugtatóan megrajzolja az egyéniség és a mű változásait, s e változások belső összefüggését. Arany János nemzeti klasszicizmusát ezért nem tekinti időtlen normának: *A szellemi nagyság... írja – kinőhet a történelmi folyamat összefüggéseiből és állandóan ható jelenné változhatik. De a múlt csak akkor születhetik új életre, ha a magunk vérével, a magunk élményével és öntudatával átítatva mintegy újjáteremtjük.* Így Aranyt nem is állítja szembe a Nyugat irodalmi forradalmával, sőt az *Őszikéből* a századforduló modern költészetének hangját hallja ki. Látja, hogy hőse a valóság zűrzavaros anyagát formálta át költészetté, s hogy műveiben a kor párázata csapódott le. Amikor azonban több évtizedes munkával megalkotja nagy kétkötetes Arany János pályaképét is, (1967, 1987) fiatalkori művének gondolatait bonthatja ki. Megőrzi annak sajátos történetiségét, s hatalmas ismeretanyagából az életrajz menetét követve mintegy előttünk építi fel Arany-képét. S ebben már nemcsak az egyensúly és a szilárd értékrendszer található meg, mely Arany Jánost a nemzeti klasszicizmus példaképévé tette, hanem a belső küzdelmek lenyomata is: a virtuális erő megtorpanása, a nagy tervek töredékekre hullása, s az önkínzó feladatvállalások felörlő hatása.

Míndezzel párhuzamosan szervesen bontakozik ki Keresztury Dezső életművében a klasszicizmus eszményének magyar előtörténete, a Nyugat nagy értékeinek elemzése, a világirodalom összefüggésének feltárása és a társművészetek szeretetéből és ismeretéből fakadó összehasonlító művészetszemlélet alkalmazása. Keresztury Dezső irodalomtörténeti és tanári munkájával párhuzamosan a Nyugat és a Magyar Csillag kritikusa, a modern magyar irodalom alakjainak és problémáinak elemzője, s a kortársi dráma méltatója. A konzervatív Magyar Szemlében öröksége és nemzedéke eredményeinek közelítésén munkálkodik. Külföldnek szánt írásaiban a Nyugat magaslatáról nyújt tájékoztatót a magyar irodalomról. S amikor válogatott tanulmányait is kiadja, szenvedélyesen kereső, a nemzeti, társadalmi és irodalmi problémákat együtt vizsgáló kötetekkel lép elő.

A *Helyünk a világban két kiadása* (1946, 1984) és a magyar önismeret útját bemutató áttekintése (1985) nemcsak irodalomtörténeti összefoglaló igényét fejezi ki, hanem a magyarság problémáinak tágasabb megközelítését is.

Önelemző és önéletrajzi visszatekintéseiből úgy tudjuk, hogy első költői kísérleteit a kedvezőtlen kritikai fogadtatás egy időre megakasztotta. Pedig amikor költőként újra jelentkezett, valamennyi műfajának szemléleti azonosságát bizonyította. Értő kortársi kritikusi hamar felfigyeltek rá, hogy az ő bölcsessége és latin hangulata már modern, tépett és zaklatott. Az ő klasszikus szigete nem zárt, hanem utak hálója szövi össze a messzi földek városaival, s az olykor torz és riasztó idegenséggel. S van olyan méltatója, aki az örökkévalóság részének tekinti Keresztury sajátos dunántúli világát, s a kozmikus elkötelezettségre vezeti vissza a *hasznos akarát* szolgálatát is. S mindennek megfelelően Keresztury hexameterait és klasszikus formáit sem tekintik pusztán *külsőség*nek. Éppen ezért emelik ki e formák egybeépülését a mai folyó beszéddel, a keserűbb, fájdalmasabb és harmóniátlanabb világképpel, valamint a közvetlenséggel. S az értő kortársi kritikusok végkövetkezése nem is lehet más, mint Keresztury Dezső és a nyugatos *harmadik nemzedék* rokonságának felismerése: mindkét költői világban egyszerre jelent meg az idill és a fenyegetettség, s a természet törvényszerű pusztulása mindkettőben a fölrémlő történelmi pusztulás szimbóluma.

Ez a világ- és irodalomszemlélet azonban szükségképpen kilép az irodalmi műfajokból. A tudós és a költő Keresztury tudatos nemzetnevelő is, s képeskönyvsorozataiban, valamint történelmi könyvtárainkat bemutató előadásaiban közvetlenül akar kapcsolatba lépni még az irodalom virtuális közönségével is, hogy művelődéstörténeti ismeretekkel tartalmasabbá tegye annak nemzeti és kulturális azonosságtudatát. Ezért egyik fő műfaja kétségtelen a tanárság, s szellemiségének történetéhez szervesen hozzátartoznak azok a fejezetek, amelyek az Eötvös Collegium igazgatójaként és a második világháború utáni koalíciós kormány kultuszminisztereként mutathatnák be.

A század nagy tanúja hát Keresztury Dezső, vagy a nemzet örlekeinek örököse? A klasszikus álmok álmodója, vagy a huszadik századi filozófiai költészet újjáteremtője? Egy értékes réteg, a dunántúli nemesség és lateinerség bensőséges emlékirója, vagy szaktudós, s érvényes bemutatója a német irodalomnak és elsüllyedt értékek textológus megmentője? Keresztury Dezső hosszú pályájának nagy eredménye, hogy életműve ezeket a *vagy-vagy*-okat és-ekkel cserélte fel. S irodalmi és életműfajainak változatosságát nemcsak feladatvállalásainak nemességé igazolja, hanem közös nevezőjük, a koherens szemlélet is.

Bodnár György

Az irodalomértés horizontjai

(Tudományos konferencia, Pécs 1994. április 21–22.)

Az irodalomtudomány önreflexiójának sürgető igénye nemcsak a konferencia alcímében nyert megfogalmazást (– *Párbeszéd irodalomtudományunk modern hagyományával* –), de az előadások java is az összegzés és számvetés igényével lépett fel, némelyikük a polemikus élt sem nélkülözte.

A Janus Pannonius Tudományegyetem Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékének és az MTA Irodalomtudományi Intézetének szervezésében a Művészetek házában megrendezett konferencián az első napon egy szekcióban kilenc,